

1.01

UDK

329.12(497.4)"1890/1918":261.6

Prejeto 10. 11. 1998

Zvonko Bergant*

Vloga katolištva in Cerkve pri slovenskih liberalcih (1890-1918)

IZVLEČEK

Avtor v prispevku obravnava odnos slovenskih liberalcev do katoliške vere in katoliške cerkve. Čeprav so slovenski liberalci ostali zavezani katoliški veri, so jih njihovo liberalno gledanje na vero in Cerkev - zlasti na njuno družbeno-politično razsežnost - in osebne ambicije pripeljale do ostrih napadov na Cerkev in njeno vodstvo na Slovenskem. Ti napadi so bili razumljivi, kolikor sta Cerkev in katoliški tabor skušala svoje politične cilje doseči z izrabo različnih t.i. nadnaravnih sredstev oziroma zahtevala zase določene privilegije zaradi njihovega božjega ustanovitelja in lastnih višjih ciljev. Neupravičeni pa so bili, kolikor sta skušala uveljaviti svoja idejno-politična načela prek političnega, socialnega in drugega delovanja med slovenskim narodom. Kljub poznavanju in priznavanju razlike med omenjenima oblikama delovanja, je bilo nasprotovanje Cerkvi in njenemu (družbeno-političnemu) delovanju ena temeljnih značilnosti slovenskega klasičnega liberalizma oziroma njegovih predstavnikov.

Ključne besede: liberalizem, katolicizem, katoliška cerkev, ideologija, politične stranke

ABSTRACT

THE ROLE OF CATHOLICISM AND THE CHURCH IN THE LIBERAL CAMP IN SLOVENIA (1890-1918)

Although the Slovenian Liberals always remained loyal to the Catholic faith, their liberal views - especially those concerning the socio-political dimensions of the faith and the Church - as well as their personal ambitions led them to openly attack the Church and its hierarchy in Slovenia. These attacks could be justified inasmuch as being a reaction to the attempts by the Church and the Catholic camp to achieve their political objectives with the so-called 'supernatural' means while claiming for themselves certain privileges to which they were supposedly entitled because of their Divine founder and their higher goals. On the other hand, these attacks were unjustified, inasmuch as being directed against the attempts by the Church and the Catholic camp to implement their ideo-political principles through political, social and other activities among the Slovenian people. Although the Liberals recognized and acknowledged the difference between the two types of activity, the opposition to the Church and its socio-political activity remained one of the fundamental characteristics of the classical Slovenian Liberalism and its representatives.

Key words: liberalism, catholicism, catholic church, ideology, political parties, Slovenia

* mag. Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Poljanska cesta 4

Ustanovitev Katoliškega političnega društva leta 1890 je slovenske liberalce postavila pred novo nalogo: javnosti so morali (kot že tolikokrat prej) predstaviti, kaj razumejo pod izrazom liberalizem, kakšno je njihovo razmerje do katoliške vere in slovenstva, katere so osnove liberalizma ne le na splošno, ampak tudi v slovenskem narodu. Na vsa ta vprašanja so sicer odgovarjali že vse od pojava liberalnih idej na Slovenskem, toda idejno in organizacijsko oblikovanje katoliškega tabora je to zahtevo še zaostriilo. V obdobju, ko je slovenski narod spoznaval liberalne ideje in tudi ko je bil z njimi že seznanjen (torej v drugi polovici 19. in prvih desetletjih 20. stoletja), je bilo odločilnega pomena, da so bile te predstavljene v ustrezni luči. Če sta bila Katoliška cerkev in krščanstvo že stoletja povezana s slovenskim človekom in njegovim življenjem - in se je katoliški tabor lahko skliceval na to njuno tesno zvezo oziroma je kar enačil katolištvo in slovenstvo - pa je bilo težje najti povezavo med slovenskim narodom in liberalistično ideologijo. Posebno mesto duhovščine v slovenskem narodu,¹ "namen poživiti življenje ter vsestranski prebuditi in okrepiti katoliško zavest v Slovencih",² ki si ga je na I. slovenskem katoliškem shodu leta 1892 zastavila katoliška stran, ter strah liberalcev pred jasnim javnim priznanjem liberalnih načel³ (že pred ločitvijo duhov pa tudi kasneje) so bili med glavnimi razlogi, da se liberalizem ni mogel uveljaviti širše v slovenskem ljudstvu. Hkrati je bil pri nas liberalizem močno povezan, včasih celo izenačen, z avstrijsko germanizatorsko in protislovensko na eni ter protikatoliško, proticerkveno politiko na drugi strani. Povsem zmaličeno podobo liberalizma je pri nas predstavljala tudi katoliška stran oziroma katoliško časopisje. Zato je bilo nujno, da so ga liberalci predstavili kot idejni, politični in gospodarski sistem, ki ne nasprotuje ne slovenstvu ne krščanstvu (katolištvu), torej temeljnima elementoma identitete tedanjega slovenskega človeka.

Že pri Johnu Locku (1632-1704), enem izmed najpomembnejših tvorcev načel liberalizma, najdemo tesno povezanost med krščanstvom in idejami, ki so bistveno določile liberalizem. Še posebej je pomembno njegovo razumevanje razmerja med Božjim razodetjem in človekovim razumom. Tako je v političnih in družbenih vrednotah videl racionalno utemeljene Božje zahteve do ljudi. Bog jim je dal razum, da bi lahko spoznali svoj položaj na Zemlji in dolžnost, ki jo morajo v njem izpolniti, da bi čim bolj zaživel tako, kot se za bitja, ustvarjena po Božji podobi in sličnosti, spodobi. Zato sta bila tako razodetje kot razum ljudem dana z namenom, da bi se vsak človek lahko prek spoznanja svoje poklicanosti oziroma osebnega življenja čim bolj uresničil. Razlog Lockovega individualizma je bil tako v zagotovitvi transcendentnega in zunajčloveškega temelja redu vrednot, in ne v

¹ "Povezanost Katoliške cerkve in slovenske duhovščine podeželskega izvora s slovenskim ljudstvom je bila nekaj posebnega, brez primerjave v vsej srednji in vzhodni Evropi." (J. Kloczowski: *Christianisme et nationalité dans l'Europe du Centre-Est*, v: *Histoire du christianisme*, Tome XI, *Libéralisme, industrialisation, expansion européenne*. Pariz 1995, str. 727).

² Poročilo pripravljalnega odbora o I. slovenskem katoliškem shodu, kateri se je vršil 1892. leta v Ljubljani. Ljubljana 1893, str. 116.

³ Ivan Prijatelj: *Janka Kersnika zbrani spisi, II. sešitek*. Ljubljana 1910, str. 287: "Liberalci so /.../ stali pred alternativno: ali naj pogumno priznajo svoj svetovni in politični nazor ter započenejo času primerno diferenciacijo in organizacijo med ljudstvom, ali pa zvijejo svoja liberalna jadra in se zatečejo s primerno hinavščino v varno konservativno pristanišče. Volili so drugo pot."

tem, da bi se uveljavili utilitaristični pogledi takratnega meščanskega sloja.⁴ Temelji liberalistične ideologije so bili torej povsem teološkega izvora, a se kot taki niso ohranili. Nadomestila jih je namreč utilitaristična politična teorija, ki je bila v svojih temeljih sekularnega značaja. Še več, med liberalizmom in krščanstvom (predvsem katolištvom) je v kasnejših letih prišlo do najrazličnejših oblik nasprotovanja. A kljub vse bolj sekularnemu značaju liberalizma se je v razpravah o njem ohranjal spomin oziroma sklicevanje na krščanstvo kot tisti dejavnik, ki je ležal v koreninah njegovega nastanka.

Zaradi tesne povezanosti slovenskega naroda s krščanstvom na eni strani in zaradi katoliškega nauka, ki je izključeval možnost kakršnega koli sožitja med krščanstvom in idejami liberalizma, na drugi, so tudi slovenski liberalci predstavili svoj pogled na njuno razmerje, to pomeni, poskušali so pokazati, da je soglasje med liberalizmom in krščanstvom možno. Še več, liberalizem naj bil imel svoj izvor v krščanstvu oziroma Jezusovem nauku. "Liberalizem namreč ne nasprotuje krščanstvu, liberalen je le jeden znak krščanstva. /.../ Liberalizem pričinja se s Kristom, ker prej vladal je despotizem."⁵ Ali: "Suum cuique - kar nečeš, da se tebi stori, ne delaj drugemu, to je načelo pravemu liberalizmu in v tem uzvišenem pomenu besede bil je najodličnejši liberalci - Kristus."⁶ S takšnimi trditvami so slovenski liberalci vpeti v širše evropsko liberalno izročilo, ki je v Kristusu oziroma evangeliju videlo izvor gibanja, iz katerega se je razvilo liberalno razumevanje družbe, človeka in sveta.⁷

Slovenski liberalci so v svojih političnih pogledih in delovanju razlikovali med liberalnim in konservativnim delom, k le-temu je spadalo tudi ohranjanje krščanske vere v slovenskem narodu. Na shodu liberalnega Slovenskega društva leta 1891 je Danilo Majaron (1859-1931) tako dejal: "Mi smo gotovo konservativci v tem pomenu, da hočemo napredovati le po zakonitem potu, da spoštujemo avtoriteto. Tudi je gotovo, da se naravi slovenskega, poljedelskega naroda prilega najbolj tisti napredek, kateri se kot novo polagoma razvija iz starega. Konservativna načela naj nas torej vodijo pri velikih gospodarskih in socialnih prenosih. Konservativni moramo biti tudi v tem, da se narodu ohrani vera, katero je podedoval od svojih očetov, vera v tolikanj blagonosno moralno, potem pa tudi, da se narod obdrži na stari poti krščanske kulture. Tu smo torej lahko, tu moramo biti konservativci. Ali konservativna stranka v tem pomenu, da se konservirajo stare naredbe, katere so proti pravim liberalnim načelom, da se obdrže privilegovani stanovi in narodi, da se sili nazaj v absolutizem, taka stranka je za nas Slovence 'bedasta stranka'."⁸ Pomen vere kot enega temeljnih dejavnikov,

⁴ John Locke: *Ethica B* (Locke Mss, Bodleian Libraray, C 28), str. 141: "Nesamostojno razumno bitje je pod oblastjo, vodstvom in gospodovanjem Njega, od katerega je odvisno. Tako mora biti zaradi ciljev, ki mu jih je določilo to najvišje bitje. Če bi bil človek samostojen, bi mu bila edini zakon njegova lastna volja in bi ne imel nobenega drugega cilja kot samega sebe. Samemu sebi bi bil bog, zadovoljitev njegove volje pa bi bila edino merilo in cilj vseh njegovih dejanj"; navaja J. Dunn: *Western Political Theory in the Face of the Future*. Cambridge 1993, str. 41-41.

⁵ Slovenski narod, 18. 9. 1890, št. 214.

⁶ Slovenski narod, 29. 10. 1892, št. 248; 24. 3. 1906, št. 68. Že v članku *Liberalizem in mi najdemo enako misel*: "Kajti baš krščanstvo s svojim velikim ukom: 'ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe', s tem ukom, ki je razne sužnosti podrl, - je rodilo tudi liberalizem" (Slovenski narod, 14. 12. 1873, št. 287).

⁷ E. Laboulaye: *L'état et ses limites*. Pariz 1863, str. 11-12.

⁸ Slovenski narod, 6. 6. 1891, št. 126.

s katerim se je identificiralo slovensko ljudstvo, je Majaron dobro označil: vera je tista, ki v človeku prebujata moralno poštenost, hkrati pa je poudaril tudi tesno povezanost slovenstva in krščanstva. Ker je bila torej krščanska vera slovenskemu narodu v vseh časih nekaj pozitivnega in ker se je slovenski človek tega zavedal, je liberalna stranka morala tudi to vključiti v svoj program. Pri tem je treba takoj dodati, da so bili liberalci pri poudarjanju in pozitivnem vrednotenju katoliške vere iskreni (kljub vsem sporom z duhovščino).

Cerkveno delovanje na vseh področjih, predvsem pa na političnem (tu je namreč Cerkve pogosto podpirala monarhija v njenih težnjah po ohranitvi obstoječega stanja), je bilo od 17. stoletja naprej vseskozi deležno napadov, najprej s strani svobodomislecev, kasneje pa liberalcev oziroma liberalizma kot političnega sistema sploh. Pri teh kritikah običajno razlikujemo med t. i. antiklerikalizmom⁹ (če gre za nasprotovanje političnemu udejstvovanju duhovščine oziroma posebnemu položaju, ki si ga je pri tem pripisovalo cerkveno vodstvo) in kulturnim bojem (če so liberalci napadali cerkveni nauk, njeno disciplino, njeno razumevanje znanosti in književnosti idr.). A antiklerikalizem in kulturni boj sta bila mnogokrat med seboj tako močno prepletena, da je razlikovanje nemogoče, saj je (politični) antiklerikalizem pogosto krepko presegel le politično raven oziroma je našel svoj odmev tudi na področjih kulturnega boja.

Najprej velja poudariti, da je (bilo) bistvo antiklerikalizma določeno s tem, kar mu je nasprotno oziroma čemur nasprotuje - torej s klerikalizmom - in to je veljalo tudi v slovenskem primeru. Drugače rečeno, antiklerikalizem ne more obstajati brez klerikalizma, zato se je treba najprej vprašati, kaj je (bil) klerikalizem in v čem je bil nesprejemljiv za liberalce. O duhovščini, ki je imela v Katoliški-narodni stranki pomemben položaj, in njenem političnem delovanju oziroma o delovanju Cerkve na tem področju sploh so slovenski liberalci imeli naslednje stališče: "Kranjska duhovščina tudi narodno polje zmatra za svoje katoliško-cerkveno in hoče na njem tako izključivo merodajna biti, kakor v verskih rečeh. /.../ Kakor je v cerkvi strogo ločen 'klerus' od 'lajškega' elementa, moralo bi po najnovejši paroli biti isto ločenje tudi v narodu kot takem: samo tisti naj bi bil pravi narodnjak, kdor je vsprejet v ta narodni 'klerus', ostali pa ne smejo priti do veljave. Kakor je v cerkveni organizaciji ustanovljeno, da 'klerus' odločuje in zapoveduje, 'lajik' pa mora brezpogojno pokoren biti in povelja izvrševati, tako hoče tudi ta duhovščina, da v narodni politiki ona vlada s pomočjo klerikalnih posvetnjakov, ostali pa, ki neso klerikalci, da morajo slepo se uklanjati in niti dotakniti se narodne uprave. To je bistvo kranjskega klerikalizma. Jasno je, da posvetna inteligenca tega ne more trpeti, kajti konečno je gotovo, da je v prvi vrsti ona izobražena in poklicana v to, da politikuje, upravlja narodove javne zadeve."¹⁰

Ker imajo skladno z liberalno politično miselnostjo vsi državljani (vsaj teoretično) enake pravice glede udejstvovanja v političnem življenju, je kakršno koli vmešavanje cerkvene oblasti, kadar bi se ta pri tem sklicevala na svoje posebno poslanstvo, neupravičeno. Ta je povsem izenačena z ostalimi državljani oziroma

⁹ Dobro predstavitev antiklerikalizma in njegovih temeljnih idej najdemo v: R. Rémond, *L'anticléricalisme en France, De 1815 à nos jours*. Bruselj 1992 (3). Sicer avtor v delu predstavlja ideje in razvoj antiklerikalizma v Franciji, a zlasti v prvem delu, ki nosi naslov *L'anticléricalisme* (str. 1-58), razloži, kot smo omenili, kaj je antiklerikalizem in predstavi njegove glavne ideje.

¹⁰ Slovenski narod, 29. 4. 1890, št. 97.

družbenimi institucijami in nima pravice do nikakršnih privilegijev. Torej, tako kot druge tudi naši liberalci niso nasprotovali družbeno-političnemu delovanju duhovščine, ampak temu, da ta poskuša notranjo cerkveno ureditev (torej delitev na klerike in laike ter pristojnosti, ki iz njihovega statusa sledijo) prenašati na politično področje oziroma da se duhovščina pri svojem delovanju na tem področju sklicuje na posebno avtoriteto in pristojnosti Cerkve (češ da so te Božjega izvora). To ji je (poleg njene tesne povezanosti z narodom v slovenskem primeru) namreč dajalo še dodatne prednosti pri organiziranju politične organizacije in v političnem delovanju - in liberalcem seveda pomenilo nepremagljivo konkurenco. Vodstvo politike je bilo že do tedaj pri nas močno v rokah duhovščine, z uresničevanjem sklepov (slovenskih in avstrijskih) katoliških shodov pa se je to nadaljevalo oziroma celo poglobljalo. Liberalci so torej nasprotovali, da bi se način organiziranja Cerkve - v kateri je bil laiški stan povsem podrejen in odvisen od kleriškega, ne le v verskih, ampak tudi v svetnih zadevah, kar je bilo za liberalno gledanje nesprejemljivo in kar se je v slovenskih deželah tudi dejansko uresničevalo, saj je vodstvo politike (p)ostajalo vse bolj domena duhovniškega stanu - prenašal v družbeno-politično življenje. V skladu z njihovim liberalnim mišljenjem je bil kleriški stan poklican predvsem za vodstvo in organizacijo verskega življenja, ne pa političnega; to je bilo po njihovem mnenju predvsem področje svetnega izobraženstva.

Ker je klerikalizem bil in ostaja eden izmed izrazov, s katerim se opredeljuje politično delovanje katoličanov in cerkvenega vodstva v devetnajstem stoletju in prvih desetletjih dvajsetega stoletja, se vprašajmo, ali/koliko je sploh upravičen. Ali lahko z njim preprosto označimo le vodenje politike s strani duhovnikov in Cerkve v slovenskem prostoru v omenjenem obdobju? Ali nista imela Cerkev in krščanstvo kot institucija oziroma način življenja, kateremu je pripadal velik del takratne družbe, pravico in celo dolžnost, da sta se enakovredno kot ostali tedanji idejno-politični tokovi, zlasti pa liberalizem, prizadevala za to, da bi se na vseh področjih življenja ohranila oziroma znova uveljavila njuna načela? Kot vsak drug politični sistem si je tudi politični katolicizem prizadeval za čim večjo moč in oblast na političnem in drugih področjih življenja. Tako se nam zdi nujno poudariti, da vsak cerkveni poseg v politično življenje še ni mogel pomeniti tega, kar se označuje s klerikalizmom. Treba je tudi opozoriti, da so nam opozorila škofa in duhovščine o tem, katere stranke zastopajo prava katoliška načela in stališča, ravno tako legitimna kot enaka opozorila nasprotne strani, katere stranke oziroma kandidati, če je šlo za volitve, so predstavniki pravih liberalnih nazorov.

A nedvomno je klerikalizem dejansko obstajal. O njem po našem mnenju lahko govorimo tedaj, ko je katoliška stranka dejansko izrabljala nevednost vernikov, krščansko vero in njene skrivnosti ter svoje posebno poslanstvo za doseganje političnih ciljev. Kadar je katolištvo svojo premoč v političnem življenju doseglo na legitimni način, na primer prek političnih programov, ki so se oblikovali na katoliških shodih ali v okviru katoliške stranke, je bila ta povsem upravičena. To pa ne velja, kadar so duhovniki kot odločilni element za uveljavitev katoliških političnih in drugih načel v življenju za to zlorabljali t. i. nadnaravna sredstva. Ali kot je na seji v kranjskem deželnem zboru leta 1905 dejal Ivan Hribar (1851-1941): "Ako pride duhovnik k volilcu, kateri ne more sam presoditi, kako daleč sega njegova od cerkve podeljena mu oblast in kje si jo sam svojiti začne in ako ta vpliva, da naj

voli njegovega kandidata, je čisto druga stvar. Potem tak volilec ni več objektivni, potem ne more več vrlin posameznih kandidatov presojeti tako, kakor bi jih sicer presojeti zamogel. In vzemimo," je nadaljeval, da "pride duhovnik do volilca ter mu zagrozi, da ne pride k njemu s poslednjo popotnico, ali da mu pri spovedi ne da odveze, če ne voli kandidata, ki ga on priporoča, ali bo mogel volilec, kateremu je večno izveličanje več kakor vsaka materialna škoda, več kakor vsaka svota, ki bi se mu mogla plačati, da se kupi od njega glas, ali bo mogel še prosto po svojem prepričanju voliti? In, gospoda moja, recimo, da je duhovnik na prižnici govoril o peklenskih mukah, da je z živimi barvami naslikal, kako se cvro izgubljeni, in da je potem prišel agitovat sklicuje se na svojo propoved, tedaj vprašam Vas, ali bode mogel tak človek voliti nasprotnega kandidata, četudi je prepričan, da je desetkrat bolj sposoben kakor pa kandidat, katerega mu je duhovnik priporočal?"¹¹

Pri slovenskih liberalcih je šlo bolj kot za kulturni boj za politični antiklerikalizem. Še posebej je šlo za vprašanje, kot smo videli, kakšno mesto ima pri določanju političnih smernic in vodenju politike vodstvo Cerkve oziroma duhovščina.¹² V temelju torej ni šlo (oziroma naj ne bi šlo) za nasprotovanje Cerkvi in njenemu vodstvu (recimo na verskem področju) oziroma za napadanje Cerkve vsepovprek (za protifarško gonjo), ampak predvsem takrat, kadar sta s svojo avtoriteto posegala na politično področje in izrabljala izpostavljanje Najsvetejšega, vero, krščanske skrivnosti idr. za pritisk na ljudi. Tako vedno znova lahko najdemo očitke kot: "Ne profanujte vere in Boga s tem, da rabite vero in pojem Boga za ščit lastnih, privatnih nazorov v zadevah in v vprašanjih, ki nimajo z vero niti z Bogom nikake zveze."¹³

Treba je tudi poudariti, da so zagovorniki antiklerikalizma tako drugje kot pri nas sami sebe redko imenovali antiklerikalce, čeprav so katoliški strani nasprotovali zaradi klerikalne politike, ki naj bi jo ta zastopala. O sebi so prej govorili kot o svobodomislecih, racionalistih, zagovornikih ločitve med Cerkvijo in državo, nasprotnikih delovanja klerikov v političnem življenju oziroma njihovega vmešavanja v življenje ljudi sploh idr. Sami so se imeli za nasprotnike vsega iracionalnega in vraževernega, kar naj bi ohranjalo katolištvo, in za zagovornike razuma oziroma racionalnega, a so vendarle skušali čustveno vplivati na svoje pristaše, zlasti prek slikanja nevarnosti, ki jih prinašata Cerkev in z njo klerikalizem (popoln nadzor javnega in zasebnega življenja, mračnjaštvo, nestrpnost, inkvizicija idr.), in tako v njih prebujali strah pred t. i. klerikalno nevarnostjo.

¹¹ *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani. Zasedanja od 25. oktobra 1905 do 29. decembra 1907*, 46. zvezek, Ljubljana 1908; 3. seja dne 4. novembra 1905, str. 35. Navaja Jurij Perovšek: *Duhovni in idejnopolični oris Ivana Hribarja. Homo sum...: Ivan Hribar in njegova Ljubljana, Zbornik ob razstavi Mestnega muzeja v Ljubljani*, Ljubljana 1997, str. 16-17.

¹² Slovenski narod, 4. 4. 1898, št. 75: "Narodna stranka se slej kakor prej ne ukloni tistim, ki /.../ hočejo, naj imajo cerkveni nauki navzlic svoji prvotni nedoločenosti neposredno juridično in politično veljavo; /.../ tistim, ki težé za to, da bi imel cerkveni poglavar pravico, posegati imperativno v vse politično življenje in zakonodajstvo; tistim, ki učé, sklicujé se na corpus iuris canonici, da odločuje cerkveni poglavar kot zadnja instanca in z absolutno avtoriteto ne samo v dogmatiki in v cerkvi, ampak tudi v morali, v politiki, v šoli in v vseh vedah, in da so verniki temu poglavarju in njegovim namestnikom dolžni brezpogojno pokornost; iz kratka, tistim, ki pod plaščem vere tirajo hierarhično-politično propagando v dosego zgolj posvetnih egoističnih namenov." Ta odlomek iz Slovenskega naroda nam dobro predstavi, v čem je bil prvi temelj nasprotja med katoliškim in liberalnim taborom, kar je zadevalo politična vprašanja.

¹³ Slovenski narod, 30. 7. 1897, št. 171.

Antiklerikalna drža liberalnih politikov je pri različnih političnih straneh vzbujala dvome, če je zares pristna ali pa je le taktika, s katero so poskušali zakriti pereča družbena vprašanja, ki jih niso znali (ali hoteli) rešiti. To je bilo tedaj v prvi vrsti socialno vprašanje oziroma družbene reforme, ki bi prinesle pravičnejšo družbeno ureditev. Da je bil antiklerikalizem tudi voditeljem slovenske liberalne stranke pogosto le krinka za ohranitev svojih privilegijev oziroma položaja (ter znamenje njihove nedemokratičnosti), je razvidno zlasti iz njihovega stališča pri razpravljanju o volilni reformi v državnem in deželnem zboru po letu 1905. Morda je bil le način, kako javnosti prikriti lastno nezmožnost ali celo nepripravljenost rešiti družbene in politične probleme in prikriti to, da stranka, kot je to tudi sama priznala, dejansko več kot deset let sploh ni imela svojega programa. Vseeno pa ne moremo reči, da (tako pri nas kot drugje) antiklerikalna drža določenega dela prebivalstva ni bila zares izraz iskrenega prepričanja, ampak je bila le v službi zagotavljanja njihovih interesov. Zato se je treba vprašati, kje so razlogi za takšno stališče pri določenem delu prebivalstva, saj antiklerikalizem predstavlja svojsko obliko ideologije. "Antiklerikalizem je ideologija predvsem zato, ker je okrog majhnega števila glavnih idej ustvaril relativno trdno in med seboj povezano zgradbo trditev, ki jih je antiklerikalna literatura v različnih oblikah razvijala do neskončnosti."¹⁴ In katere so bile ideje, ki so zadevale družbeno-politično področje?

Najprej velja omeniti očitke brezdomovinskosti oziroma protinarodnosti, ki so jih liberalci naslavljali na katoliško stran oziroma Cerkev; ta naj ne bi bila dovolj patriotska in naj bi v vernikih vzgajala protinarodna čustva. Pogosto najdemo tudi nasprotovanje katoliški vzgoji in morali, še posebej z navajanjem kršitev posameznih duhovnikov naj bi pokazali očiten razkorak med tem, kar ti učijo in zapovedujejo, ter njihovim lastnim ravnanjem. Na duhovščino, še posebej pa na meniške in redovniške skupnosti, so leteli tudi očitki glede njenega položaja v družbi oziroma državi, predvsem ko je šlo za njihovo izvzetost od državne zakonodaje in podrejenost kanonični. Šlo je torej za nasprotovanje temu, da so bili neenaki drugim državljanom. "Pri izvoru antiklerikalizma najdemo /.../ odziv na nasprotovanje partikularizmu določenega telesa, ki se organizira po lastnih načelih; ta je predhodna kakršni koli sodbi o njegovi funkciji ali njegovem obnašanju."¹⁵ Še več, najdemo tudi strah, da bi ti s tem, ko se sklicujejo na svojo posebno povezanost z Bogom in na avtoriteto glede interpretacije določenih načel, ki jim jih je ta dal, poskušali ta uveljaviti tako, da bi ustrezala njihovim potrebam in interesom. Tako bi morda celo zanikala posameznikovo pravico do svobodnega prepričanja in delovanja. Tej naj bi bil klerikalizem še posebej nevaren, predvsem s poudarjanjem, da naj bi bila tudi posameznikova vest podložna njegovim ukazom in nadzoru. S tem pa bi bila odpravljena ena temeljnih liberalnih pridobitev, tj. razločevanje med posameznikovo notranjostjo in njegovim javnim življenjem. Antiklerikalne "ideje", kot so bile zaostalost cerkvenega šolstva in vzgoje, nezdržljivost moderne znanosti in cerkvenega nauka idr., so, čeprav so imele svoje mesto tudi na političnem področju (predvsem ob volilnih shodih), bile prej predmet njihovega razumevanja kulture sploh. Katoličanom so torej liberalci zaradi vere, ki so jo izpovedovali, očitali njihovo univerzalnost (katoliškost) in s

¹⁴ R. Rémond, nav. d., str. 7.

¹⁵ R. Rémond, nav. d., str. 21.

tem brezdomovinskost.¹⁶ Katoličani po vsem svetu, ne glede na narodnost, namreč izpovedujejo isto vero. Še več, ta naj bi po njihovem mnenju imela prvenstvo pred narodnostjo, to pa naj bi seveda pomenilo, da jim je pri delovanju (tudi političnem) vera oziroma človekov nadnaravni cilj - večno življenje - na prvem mestu. Za liberalce je to pomenilo, da je bilo ravnanje katoličanov narodnim potrebam nasprotno, saj so se ti usmerjali na druge cilje, ki so bili prvim celo nasprotni.¹⁷ Vera naj bi bila tudi njihov vezni člen s tujci, tudi tistimi, ki so morda narodu sovražni in nevarni za njegov obstoj (na primer z Nemci). Cerkev oziroma katolištvo naj bi zato ogrožalo obstoj naroda in - zaradi podrejenosti papežu - državno neodvisnost. Papež je namreč državljan druge države, biva torej zunaj meja (naše) države in njegovi interesi so pogosto v nasprotju s temi, ki jih zasleduje blagor (naše) države in (našega) naroda.¹⁸

Rémond glede na vlogo, ki jo pripisujeta religiji oziroma njenemu nasprotovanju za uveljavitev novega družbenega reda, razlikuje dve vrsti antiklerikalizma.¹⁹ Če za prvega velja, da znotraj nauka določene religije ločuje tisto, kar je v njem razumnega in resničnega, od tega, kar je neresnično in nerazumno, ki torej, če gre za krščanstvo, razlikuje med iskrenimi in navideznimi kristjani, med poštenimi in nepoštenimi duhovniki idr. (ta oblika je bila značilna za liberalce), je za drugega značilno, da vse sestavne dele določene religije vzame in zavrže v celoti (takšno je bilo predvsem stališče socialistov). Če bi to razdelitev uporabili za antiklerikalizem slovenskih liberalcev, ni nobenega dvoma o tem, da so bili predstavniki prve oblike. Za njihov antiklerikalizem je bilo namreč značilno, da se je vedno predstavljal kot tisti, ki poskuša odstraniti tisto, kar je izrojenega v obstoječem krščanstvu oziroma katolištvu, in to nadomestiti s prvotnim katolištvom, v vsej njegovi izvorni čistosti. To naj bi namreč zamenjalo današnje krščanstvo oziroma klerikalizem: "Prišel bo čas, ko bo krščanstvo ubilo klerikalizem! /.../ In med tistimi krščanskimi vojščaki hočemo biti tudi mi, slovenski naprednjaki."²⁰ Tako so tudi slovenski liberalci v svojem časopisju pogosto predstavljali različne programe reformnega katolištva in se imeli za njihove zagovornike.²¹ Pri tem se nam zdi po-

¹⁶ "Katoliško gibanje navaja narodovo stremenje na občečloveške, kozmopolitične smotre ter tako vcepi duha internacijonalizma, ki pomeni smrt narodnega gibanja." Slovenski narod, 16. 4. 1898, št. 85.

¹⁷ "Takozvane klerikalne tendence pa so našemu narodu še posebno opasne, ker ne omejujejo samo duševne svobode in vsega, kar je ž njo v zvezi, ampak skušajo tudi omejiti politično svobodo ter se trudijo narodovo kolektivno silo oslabit in jo odvrniti od narodnostne ideje ter jo koncentrovati drugam, na dosego specifično klerikalnih smotrov." Slovenski narod, 4. 4. 1898, št. 75.

¹⁸ Misel, da katolištvo pomeni nevarnost za državo, najdemo že pri Hobbesu in Locku, slovenski liberalci pa so jo (verjetno zaradi katoliškega značaja avstro-ogrske monarhije) začeli poudarjati šele v Kraljevini SHS. "Klerikalizem, ki ga vodi šef v Italij. Rimu, bomo preganjali, dokler ga ne preženemo iz Jugoslavije. Ker more le katoliški del naroda organizirati, je že sam po sebi nujno separatističen, zato ga je treba v interesu države zatreti," je na seji izvršilnega odbora JDS pred volitvami v konstituantno dejal Gregor Žerjav (1882-1929). Slovenski narod, 24. 10. 1920, št. 244.

¹⁹ Prim. R. Rémond, nav. d., str. 33-36.

²⁰ Slovenski narod, 22. 9. 1901, št. 191.

²¹ Po njihovem mnenju bi se morala Cerkev prilagoditi modernemu času in novim razmeram, tako so pogosto navajali dela in govore različnih reformnih katolikov ter njihova stališča (naj Cerkev zapusti srednjeveška, fevdalistična načela, naj čuti z moderno dušo ljudstva kot v Ameriki in Angliji, naj poskrbi za boljše izobrazbo klera, naj latinščino nadomestijo narodni jeziki idr.). Tako so o knjigi *Katolicizem in 20. stoletje* Alberta Ehrharda (1862-1940) zapisali: "Ta knjiga obsega program reformnega katoliškega društva, ki je tudi program slovenskih katoliških naprednjakov." Slovenski narod, 22. 2. 1902, št. 44. Podobno je bilo njihovo mnenju o govoru Ludwiga Wahrmanda o stanju v Katoliški cerkvi, ki ga je ta imel za tirolske Nemce, a naj bi po mnenju NNS veljal tudi za Slovence: "Vse, kar

membno poudariti, da se liberalci torej niso imeli za nasprotnike Cerkev in krščanstva, ampak klerikalizma. Cerkev in krščanstvo so napadali le takrat, kadar sta se jim zdela zastopnika in nosilca klerikalističnih teženj in kadar sta bila nespravljiva z moderno družbo.

In kakšno je bilo mesto antiklerikalizma v programu stranke slovenskih liberalcev? Pri tem je treba upoštevati dejstvo, da sta bili temeljni ideji, na kateri so se v svojih govorih in programih sklicevali liberalci, ideji narodnosti (slovenstva) in antiklerikalizma, enkrat je bila bolj v ospredju ena, drugič druga. Tako je Ivan Tavčar (1851-1923) na zborovanju leta 1900 dejal: "Jedro imena kakor programa pa je neizprosno nasprotstvo tistemu, kar se im. klerikalizem."²² Da je bil ob volitvah za državni zbor tega leta antiklerikalizem, pravzaprav protifarška gonja - tega dvojega ne smemo enačiti med seboj - res v ospredju njihovega "političnega programa", lahko sklepamo tudi iz Jegličevega zapisa v dnevniku. Zapisal je namreč: "Doma sem zopet prežalosten, ker je borba za volitve tako strastna. Narodno-napredna stranka strahovito laže in duhovnike grdi. Vidi pa se vendarle moč sv. vere: še najhujši nasprotniki morajo trditi, da so dobri katoličani, da so za vero, ki je dar Božji."²³ A štiri leta kasneje so liberalci antiklerikalizem postavljali na drugo mesto: "Res je, da je slovensko razumništvo (beri Narodno-napredna stranka, op. Z. B.) sprejelo moderni svetovni nazor, ali kot politična stranka ne smatra uveljavljenja iz tega nazora izvirajočih konsekvenc za svojo prvo in najpomembnejšo nalogo. NNS je predvsem v prvi vrsti nacionalna stranka. Kot taka ima obračati svojo glavno skrb za zagotovitev narodnega obstoja, na pridobitev narodnih in političnih pravic, na povzdigo narodne omike itd. Uresničenje iz modernega svetovnega nazora izvirajočih konsekvenc pride pri nji šele v drugi vrsti v poštev in zato se absolutno ne more reči, da ji je boj proti klerikalizmu prva stvar."²⁴

Omenili smo že, da antiklerikalizma in protifarške gonje ne smemo enačiti med seboj, le-ta je predstavljala v slovenskem primeru le njegovo najbolj skrajno in nemoralno obliko; vodili so jo predvsem Ivan Tavčar, Karel Slanc (1851-1916) in Miroslav Malovrh (1861-1922). Mnogi izmed članov oziroma pristašev liberalne stranke, na primer Ivan Hribar, Danilo Majaron in Fran Šuklje (1844-1935), se z njo niso strinjali in so jo celo (sicer brez uspeha) poskušali preprečiti.²⁵ Ob volitvah leta 1900, ko je ta gonja dosegla enega izmed vrhuncev, je tudi škof Jeglič

pobijamo mi, ki nas razglašajo za brezverce in Kristusove sovražnike, to pobija tudi verni katoličan Wahrmond; vse, kar zahtevamo mi, to zahteva tudi Wahrmond." Slovenski narod, 15. 3. 1902, št. 62. Prim. tudi Slovenski narod, 18. 3. 1902, št. 64.

²² Slovenski narod, 27. 12. 1900, št. 296.

²³ Nadškofijski arhiv Ljubljana, *Jegličev dnevnik*, 24. novembra 1900. Tako je na primer Ivan Tavčar na shodu v Št. Rupertu o pogledu liberalne stranke na vero dejal: "Mi nismo proti veri, mi smo le proti temu, da se na lahkomišljen in naravnost pregrešni način vera meša med posvetne reči, in da se ta božja svetinja tlači v prah vsakdanjih preprirov in bojev." Rodoljub, 24. 11. 1900, št. 24.

²⁴ Slovenski narod, 22. 12. 1904, št. 292.

²⁵ Prim. Fran Šuklje: *Iz mojih spominov, II. del*. Ljubljana 1995, str. 87, 95; Ivan Hribar: *Moji spomini, I. del*. Ljubljana 1983, str. 174-175, 379, 394-396, 415: "Ko je s tem, da je (Tavčar, op. Z. B.) postal predsednik 'Narodne tiskarne', dobil v roke 'Slovenski narod', poostril je boj, ki ga je 'Slovenski narod' bojeval že tistokrat z duhovniško stranko, v pravo farško gonjo. Meni ta način boja ni bil všeč in sem zato dr. Tavčarja večkrat svaril pred njim. Narodna stranka imela je takrat med duhovniki stare šole še dosti privržencev, a ta pisava 'Slovenskega naroda' je skoro vse do zadnjega odpodila iz stranke." Zanimiv pa je tudi sledeči citat iz Hribarjevih spominov (I. del, str. 416): "Sam mi je (Tavčar, op. Z. B.) čez nekaj let na to dejal: 'Ko bi bil šel v semenišče, bi bil danes kak prav fanatičen in borben kanonik ali celo škof'; izrek, ki je jako značilen za presojanje marsikakih nagibov njegovega javnega delovanja."

v dnevniku zapisal: "Liberalci tako nesramno bijejo po duhovnikih, da se že ta stvar plemenitijim njihovim strankarjem gnusi."²⁶

Če je Cerkev v prodoru liberalnih idej videla versko nevarnost - to je veljalo tudi za slovensko duhovščino - pa so liberalci poudarjali, da "celi prepir nema z vero nič opraviti",²⁷ šlo naj bi zgolj za politično vprašanje. Takšno različno videnje vprašanja na katoliški in liberalni strani je zaradi različnih miselnih izhodišč oziroma pogledov na to vprašanje razumljivo. Vsako stališče, ki je Cerkvi oziroma njenemu pomenu v posameznikovem in družbenem življenju pripisovalo drugačno vlogo od dotodanje, je zanjo pomenilo nevarnost - zato je lahko tudi v (uspešnih) poskusih uveljavljanja svobodomiselnih idej videla nevarnost za vero, pravzaprav verski boj med (katoliško) vero in nevero (liberalcev), kar pa je bilo po našem mnenju pretirano. Takšna stališča so vodila k poenostavitvam, tako da je na primer preprostejše ljudstvo v nekom, ki je bil premožnejši, na primer zdravnik na vasi, videlo pravega kapitalista, v nekom, ki je bil bolj izobražen oziroma svojski v mišljenju in gledanju na stvari, pa liberalca oziroma brezverca.²⁸ Če so bili že v samem vodstvu liberalne stranke kristjani oziroma ljudje, katerih osebnost je krščanstvo bistveno zaznamovalo, kot na primer Tavčar, Šuklje in Hribar,²⁹ je ravno tako krščanstvu pripadala tudi večina njihovih pristašev oziroma volilne baze, le za redke med njimi lahko rečemo, da so bili agnostiki ali celo ateisti. Drugače rečeno, 'starini', tj. tisti liberalci, ki so bili v obdobju od nastanka liberalne stranke do konca prve svetovne vojne na čelu stranke in so določali njeno politiko, so bili večinoma kristjani.³⁰

Tiste, ki so bili tako kristjani kot liberalci, je njihovo svobodomiselno prepričanje postavilo na drugačno stališče do razumevanja vloge vere in Cerkve v družbi in v posameznikovem življenju.³¹ Logična posledica stroge ločitve med zasebnim

²⁶ Nadškofijski arhiv Ljubljana, *Jegličev dnevnik*, 29. decembra 1900.

²⁷ Slovenski narod, 3. 5. 1890, št. 101. V nadaljevanju tega članka trdijo: "Celi prepir izvira iz tega, da hoče znaten del naše mlajše duhovščine pograbititi vodstvo v našem političnem življenju, in da hoče po načelih, kakor jih je razvil Goriški zelot, in na katera naša mlajša duhovščina, po izgledu svojega prevzvišenega vladike, slepo prisega, preustrojiti ne samo javno življenje sploh, temveč tudi naše slovstvo posebej."

²⁸ Strinjamo se s Šukljetom, ki je na volilnem shodu 4. avgusta 1900 o mnenju, na katerega se je takrat pogosto naletelo pri duhovnikih (enako pa bi veljalo za mnoge takratne katoličane), dejal tole: "Novodobnega življenja ne pozna, o težkih problemih narodnega gospodarstva in političnih vrednostih ima kvečjemu nekoliko jednostranske, slabo prebavljene teorije, in vendar oblastno obsoja in zametava vsakega, kateri drugače sodi o političnem in gospodarskem organizmu kakor on ter zmerja vsakega, čes da je 'brezverec'" (ali liberalce, dodal Z. B.). F. Šuklje, *Iz mojih spominov, II. del*, str. 95.

²⁹ I. Hribar, *Moji spomini, I. del*, str. 636: "Je bila krščanska etika od zgodnje mladosti krepko zasidrana v mojem srcu"; F. Šuklje, *Iz mojih spominov, I. del*, Slovenska Matica, Ljubljana 1988, 150: "Ko sem l. 1881 zapustil Wr. Neustadt, sem bil pač demokrat, ali liberalca sem uže bil vrgel pod mizo. Ni bila moja krivda, da slovenska javnost tega dejstva ni spoznala, da so me proglasili za 'oberliberalca' in brezverca še v časih, ko sem uže redno prejemal sv. zakramente."

³⁰ Svoje versko prepričanje so sami liberalci predstavili takole: "Mi smo bogaboječi, mi smo dobro katoliški, pobožni v duhu in krščanski ponižnosti, toda rimsko klerikalnih, političnih sunkov med rebra si ne damo dopasti niti od jezuitov niti od jezuitskih gojencev. Mi slovenski liberalci smo kakor svobodomiselni Čehi in nikakor ne židovsko liberalni po načinu ateističnih ali panteističnih svetovnih izboljševalcev. /.../ Mi spoštujemo vsakega duhovnika, ki izpolnjuje svojo težavno in važno nalogo; ne moremo pa spoštovati duhovnika, ki zlorablja svoj poklic za politične napade ter degradira slovenske meščane in kmete za junake pantofelja in podnožnika." Slovenski narod, 2. 7. 1902, št. 149.

³¹ S tega stališča je tudi razumljiva njihova sledeča trditev o škofovi vlogi v političnem življenju: "Potrebno je, da knezoškof pride do spoznanja, da mora stati nad strankami, da mora biti višji dušni pastir vseh prebivalcev naše dežele in našega mesta, in ne samo škof tistih, ki so napovedali boj ljubljanskemu meščanstvu." Slovenski narod, 19. 4. 1899, št. 89. To misel je Jeglič komentiral takole:

in javnim področjem ter priznavanja posameznikove neodvisnosti od kakršne koli (svetne ali verske) avtoritete, ko gre za človekovo intimno področje (torej za spoštovanje njegove svobode prepričanja in vesti), je bilo njihovo nasprotovanje podreditvi cerkveni avtoriteti v teh vprašanjih. Še več, liberalci so vsakomur priznavali pravico do izpovedovanja ali neizpovedovanja vere, toda to bi moralo ostati na zasebni ravni ter tako ne bi smelo imeti nikakršnega vpliva na družbo oziroma na posameznikovo družbeno življenje. Zato so bili liberalci zagovorniki ločitve med religioznim in profanim, oziroma ločitve Cerkve od države, ter so, če so bili pristaši antiklerikalizma, nasprotovali temu, da bi Katoliška cerkev in duhovščina lahko določili norme in zapovedi, ki jih morajo verniki upoštevati tudi pri družbeno-političnem delovanju. Ker pa je bilo soglasje med obema stranema zaradi njunega vztrajanja pri svojih stališčih nemogoče doseči, se je nasprotovanje namesto v konstruktivno polemiziranje spremenilo v medsebojno obsojanje in napadanje.

In kakšno stališče so do Cerkve liberalci zavzeli po letu 1900? Že v programu ob volitvah leta 1901 so zagovarjali naslednje stališče: "V verska in cerkvena vprašanja se stranka načeloma ne vtika, zahteva pa nujno zadostnih legislativnih sredstev zoper vsako zlorabo cerkvene in duhovske oblasti v politiške namene."³² Ohranjali so torej, recimo, nevtralnno stališče do Cerkve, še vedno pa so nasprotovali klerikalnim težnjam. V prvih letih dvajsetega stoletja so bile v ospredju, ko je šlo za razmišljanje o razmerju do Cerkve, seveda razprave o ločitvi med Cerkvami in državo v francoskem parlamentu oziroma spor med francosko vlado in Vatikanom. "Razveljavljenje konkordata bo za Francijo velikanskega pomena. Šele če se izvede ločitev države od cerkve, bo Francija dejansko osvobojena, bo konec rimskemu kondominiju. Res, francoski narod še vedno koraka na čelu civilizacije. /.../ Velika francoska republika je uveljavila demokratična načela in jim pomogla do večjega ali manjšega priznanja po vseh civiliziranih državah. Ali ostane osvobojenje Francije od rimske nadvlade brez vpliva na druge narode in države?"³³

Francoske razprave oziroma sam zakon o ločitvi med Cerkvami in državo³⁴ z dne 9. decembra 1905 so vplivale tudi na oblikovanje njihovega programa leta 1906 oziroma razprave o njem.³⁵ Ena temeljnih zahtev stranke je bila tako ločitev Cerkve in države: "Ako je cerkev neodvisna od države, mora biti tudi država neodvisna od cerkve. Ker je država sedaj v različnih, sedanjim razmeram ne več

"Jaz moram biti nad strankami, ali to ne izključuje, da javno povem, katera stranka se strinja z verskimi načeli in katera ne, da prvo podpiram, drugo pobijam." Jegličev dnevnik, 10. julija 1900.

³² Slovenski narod, 20. 7. 1901, št. 164. Tu gre za eno izmed "klasičnih" trditev iz liberalnih programov. Takšna je tudi: "Za pravo vero nastane šele takrat najugodnejša doba, kadar zavlada med verniki največja toleranca, kadar se vera popolnoma loči od vsakršnih državnih javnih zadev." V: Slovenski narod, 12. 2. 1900, št. 34.

³³ Slovenski narod, 1. 8. 1904, št. 173; prim. tudi 28. 11. 1904, št. 272.

³⁴ Predstavitev dogodkov in razprav, ki so povezani s sprejemom in uveljavitvijo zakona o ločitvi Cerkva in države, ter samo vsebino zakona najdemo J.-M. Mayeur: *La Séparation des Eglises et de l'Etat*. Pariz 1991; A. Briand: *La Séparation, Discussion de la loi (1904-1905)*. Pariz 1908; A. Briand: *La Séparation, Application du régime nouveau (1906-1907)*. Pariz 1909. V Briandovih delih gre za objavo njegovih govorov o tem zakonu (oziroma zagovorov le-tega) v parlamentu; v teh letih je bil Aristide Briand (1862-1932) najprej poročevalec o zakonu in nato minister za javno šolstvo in religijo ter je odigral eno ključnih vlog pri sprejetju in uveljavitvi tega zakona in ostalih, ki so z njim povezani.

³⁵ Prim. Slovenski narod, 15. 3. 1906, št. 61. Sledeči citati, ki zadevajo program stranke, so bili objavljeni v tej številki.

primernih zvezah s cerkvijo, ker je država za cerkev zdaj dekla, zdaj birič, zdaj molzna krava, se mora ta zveza odpraviti in izvesti ločitev države od cerkve tako, kakor je izvedena v vseh kulturnih državah." To naj bi nedvomno pomenilo tudi finančno samostojnost Cerkve, ali drugače rečeno, slednja naj ne bi več imela pravice do financiranja s strani države. Ali kot je zapisano v 2. členu omenjenega francoskega zakona: "Država ne priznava, niti ne plačuje, niti (finančno) ne podpira nobenega kulta."

Narodno-napredna stranka je tudi zastopala "načelo popolne svobode in neodvisnosti vseh verskih organizacij v okviru državnih zakonov". Prvi člen omenjenega francoskega zakona pa se glasi: "Republika zagotavlja svobodo vesti. Jamči svobodno izvrševanje kultov z omejitvami, določenimi v nadaljevanju, ki so v interesu javnega reda." V obeh primerih torej najdemo pravico do svobodne vesti (in s tem do svobodnega izpovedovanja in javnega izražanja verskega prepričanja). Nadalje so slovenski liberalci zagovarjali stališče, da se mora Katoliški cerkvi priznati avtonomija v vseh cerkvenih zadevah: "To je mogoče samo potom ustanovitve samostojnih verskih občin, ki naj popolnoma svobodno urejajo svoje zadeve in nosijo tudi vse stroške." Ustanovitev samostojnih verskih združenj ali občin, kot so jih poimenovali pri nas, je bila tudi predmet omenjenega zakona in prej številnih razprav in sporov med Cerkvijo in francosko državo.³⁶ Zelo pomembna je bila liberalcem tudi zahteva, da naj bi Cerkev izgubila svoj enakovredni status poleg države in naj bi bila kot vse druge družbene institucije (danes bi rekli: kot del civilne družbe) državi podrejena, ali drugače rečeno, morala bi biti podrejena državnim zakonom. V ta namen so zahtevali uvedbo kancelparagrafa, ki naj bi prepovedoval in preprečeval zlorabo vere in nadnaravnih sredstev v politične namene. Vsa ta vprašanja so bila predmet razprav pred shodom zaupnikov stranke v marcu leta 1906 in med njim.

Po shodu je bil avgusta istega leta objavljen načrt novega programa, kjer je bilo o strankinem razmerju do vere in Cerkve zapisano naslednje: "Smatrajoč vero za zgolj privatno zadevo in stoječ na stališču popolne verske svobode, se stranka dosledno v verska in cerkvena vprašanja ne vtika, videva pa edino odpomoč zoper neznosno zlorabo cerkve in duhovske oblasti v strogi ločitvi cerkve od države. Zlasti stranka ne pripoznava nikake pravice do šole ter zahteva od cerkve popolnoma svobodno šolo."³⁷ Ta člen je bil v samem programu temeljito spremenjen, saj sta izpadla tako stališče popolne verske svobode in razumevanje vere kot zasebne zadeve pa tudi strankini nameni, da se ta vprašanja, ki zadevajo vero in Cerkev, ne vmešava. Namesto tega so poudarili, da bo stranka z vsemi silami nasprotovala zlorabi vere in Cerkve v političnem življenju.³⁸

O liberalcih bi torej težko rekli, da so bili versko brezbrizni, prav nasprotno: vidimo, da je bilo krščanstvo oziroma religija ves čas v ospredju njihovega razmišljanja. Kot mnogokrat prej se je tudi na shodu zaupnikov stranke 2. februarja 1909 poudarjalo, da "vera nima s politiko ničesar opraviti, zato naj jo pušča politika v miru. Nasprotno pa naj tudi cerkev pušča politiko v miru, kar je

³⁶ Prim. člene 4., 18.-20. omenjenega zakona.

³⁷ Slovenski narod, 18. 8. 1906, št. 188.

³⁸ Dobesedno se prvi, spremenjeni del 4. točke strankinega programa glasi: "Stranka se bo slej ko prej z vsemi sredstvi borila zoper neznosno zlorabo cerkve in duhovskih oblasti v politične in posvetne svrhe, ter v ta namen zahteva tudi strogo ločitev cerkve od države". Slovenski narod, 6. 11. 1906, št. 254.

zopet pravična zahteva."³⁹ A kljub temu so liberalci, če so le našli priložnost, napadali Cerkev oziroma njeno vodstvo, pri nas jim je bil predvsem trn v peti škof Anton Bonaventura Jeglič (1850-1937).

Stališče vseslovenske liberalne stranke do Cerkve in verskega vprašanja je na ustanovnem shodu JDS leta 1918 predstavil Vladimir Ravnihar (1871-1954). Tako naj bi po njegovem mnenju (in mnenju stranke sploh) člani stranke kot pravi liberalci oziroma demokrati spoštovali posameznikovo vero kot naraven dejavnik v človeškem čustvovanju, naj bi ne nasprotovali temu, da jo ta javno izpoveduje in izraža, ter veri priznavali svoboden razvoj. Podobno je veljalo za priznavanje in spoštovanje verske strpnosti in enakopravnosti vseh veroizpovedi. A kljub temu je poudaril: "Smo pa odločno proti vsakemu izrabljanju verstva v politične svrhe. Cerkveni hierarhiji ne priznavamo višjega vpliva na narodno politiko kot kateremu koli drugemu sloju naroda."⁴⁰ Pomembno je tu predvsem dejstvo, da je torej po mnenju liberalcev tudi cerkveno vodstvo smelo vplivati na politiko oziroma jo voditi, in to na enak način oziroma z enakimi pravicami kot ostali državljani. Nasprotovanje njegovemu političnemu udejstvovanju bi bilo torej upravičeno le tedaj, ko bi to poskušalo uveljavljati svojo politično voljo na neenakopraven, in zato na nelegitimen način, sklicujoč se na svoje posebno mesto in poslanstvo. A kljub takšnemu stališču so se napadi na Cerkev in njeno vodstvo, ko je šlo za družbeno-politična vprašanja, nadaljevali tudi v novi državi. Dotedanjim so se, kot smo že omenili, pridružili še očitki separatizma oziroma izrazitejše naglaševanje nevarnosti, ki naj bi jo katolištvo predstavljalo za narod.

Naj na koncu omenimo še dvoje dejstev, ki sta veljali tudi za slovenske liberalce. Kot prvo, liberalizem, ki si je kot sistem, vsaj v teoriji, prizadeval za odpravo vseh oblik absolutizma in uveljavitev svobode za posameznike, narode, združenja idr., se je v svojih pogledih in napadih na Cerkev oziroma v svoji anti-klerikalni drži pogosto izrodil in tako zanikal načela, na katerih je kot sistem temeljil.⁴¹ Enak absolutizem, ki so ga očitali prejšnji oblasti, se je pogosto uveljavljal, predvsem s sprejemanjem zakonodaje, kar je Cerkvi vse bolj zoževalo sicer legitimni prostor njenega delovanja, ko so na oblast prišli liberalci. Kot drugo pa velja opozoriti na slepo zagledanost liberalcev (tako v slovenskih deželah kot drugje) v dejstvo, da bi ločitev med Cerkvijo in državo privedla do povsem drugačnega položaja v politiki oziroma v življenju države. V dokaz navajamo misel, ki jo je izrekel francoski svobodomislec Charles Debierre tri leta potem, ko je Francija sprejela takšen zakon: "Država ne pozna verstev, toda kdo bi se drznil pretvarjati, da so državljani te dežele nereligiozni? Če pa takšni so, se obnašajo tako, kot bi takšni ne bili, in tako se vpliv in gospodovanje duhovščine nadaljujeta." Sam zakon torej ni bil zadosten, zato je Debierre zahteval: "Izvršimo ločitev v običajih."⁴²

Zvonko Bergant

³⁹ Slovenski narod, 4. 2. 1909, št. 27.

⁴⁰ Slovenski narod, 1. 7. 1918, št. 146.

⁴¹ De Ruggiero je takšen liberalizem povsem pravilno označil kot "obliko dogmatičnega absolutizma", v: *Storia del liberalismo europeo* (1925). Bari 1995, str. 424.

⁴² Navaja J.-M. Mayeur, *La Séparation des Eglises et de l'Etat*, str. 154.

DIE ROLLE DES KATHOLIZISMUS UND DER KIRCHE IM LIBERALEN LAGER AUF DEM SLOWENISCHEN GEBIET (1890-1918)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Aus den politischen Ideen des Liberalismus hat die Geschichte eine Art von Mythos geschaffen. Die Freidenker haben zwar tatsächlich seine Grundideen, gestaltet und entwickelt, wie z. B. die Freiheit im politischen und wirtschaftlichen Leben und damit verbundenen Menschenrechte und Freiheiten, religiöse Toleranz, die Teilung der Macht und die Abgrenzung zwischen dem Staat und der Zivilgesellschaft. Nachdem sich aber Liberalismus als politisches System durchgesetzt und gleichzeitig die oben genannten Ideen verwirklicht hatte, arteten sich die letzteren oft zu Privilegien der bisherigen Freidenker aus, die sich zuvor - wenigstens theoretisch - für die Freiheit für alle eingesetzt hatten. Ihre politische Tätigkeit schlug so zu einem scharfen Angriff auf die Kirche und ihre politische Tätigkeit um, was sich nicht von den absolutistischen Bestrebungen der Herrscher unterschied, denen sie früher selber so scharf opponiert hatten. Das führte zu einer vollständigen Ablehnung der liberalen Ansichten von der Seite der katholischen Kirche. Auch im politischen Leben jener Zeit auf dem slowenischen Gebiet kam es zu einer scharfen schwarzweißen Konfrontation zwischen dem Katholizismus und Liberalismus, die auf der Unversöhnlichkeit der liberalen Ideen und der Lehre der Katholischen Kirche basierte. Die Liberalen waren so ständig zwischen der Anerkennung ihrer Angehörigkeit der katholischen Kirche - der traditionell auch das slowenische Volk angehörte - und der Anerkennung der liberalen Ansichten aufgerissen. Dabei muß betont werden, daß sie unserer Meinung nach - wenn schon nicht treue Gläubige - wenigstens der katholischen Religion treu geblieben waren, trotz der täglichen Politik, die oft in eine antipfäffischen Hetzjagd, also in einen scharfen Angriff auf die Kirche und die Geistlichen, ausartete. Ihre liberalen Ansichten über die Religion - ihre persönlichen Ambitionen, die mit den Grundsätzen der damaligen katholischen Politik unvereinbar waren ausgenommen - wonach die Religion vor allem eine innere, persönliche Angelegenheit des Einzelnen war, ohne äußerliche, praktische Konsequenzen, vor allem was die politische Tätigkeit und Entscheidungen betrifft, machten es ihnen unmöglich, die Richtlinien des damaligen katholischen Lagers zu akzeptieren. Ihr Widerstand gegen die Kirche und ihre politische Tätigkeit, bzw. Antiklerikalismus war eine der Grundeigenschaften des (kontinentalen) europäischen Liberalismus, auch des slowenischen. Er war unserer Meinung nach in einigen Fällen tatsächlich berechtigt, und zwar wenn die Kirche mit Hilfe von Religion, Sakramenten und anderer überirdischer Mittel ihre politischen Ziele erreichen wollte. Es ist auch verständlich und berechtigt, daß die Liberalen Widerstand leisteten, wenn die katholische Seite, bzw. die Kirche versuchte, ihre politischen Ideen und Standpunkte durch Betonung ihrer besonderer Stellung bzw. Privilegien, die ihr angeblich wegen der von ihrem Gründer Christus erteilten Autorität zustanden, durchzusetzen. Dagegen war ihre Kritik nicht berechtigt, wenn die Kirche als ein wichtiger Faktor in der damaligen slowenischen Politik, vor allem auf Grund ihrer Tätigkeit in der Katholischen Nationalpartei und der Slowenischen Volkspartei, ihre bisherigen Ansichten auf eine legitime Weise, also durch die Tätigkeit unter dem Volk, durch Parteiprogramme, durch politische und andere Veranstaltungen, durchsetzen wollte. Sie vertrat nämlich die Ansichten, die von einem großen Teil der slowenischen Bevölkerung unterstützt wurden, wobei gerade den liberalen Ansichten nach in einer pluralistisch organisierten Gesellschaft jede Option wenigstens theoretisch ein Recht auf Anerkennung und Durchsetzung haben sollte. Solches Verständnis der kirchlichen gesellschaftspolitischen Tätigkeit war unter den Liberalen bekannt und von Manchen im Prinzip auch anerkannt, jedoch wegen der täglichen Politik oft vergessen oder negiert. Auch auf diesem Gebiet änderte sich also die Tätigkeit der Liberalen, die ja eine größtmögliche Freiheit aller Bürger, unabhängig von ihrem politischen Standpunkt durchsetzen wollte, zu einem absolutistischen Dogmatismus, der sich unter dem Deckmantel der Fortschrittlichkeit, des Freidenkertums und des Nationalen, allen Standpunkten, die seine Position gefährden konnten, widersetzte. Nur durch seine Opposition gegenüber der Kirche, der katholischen Seite und ihrer politischen Tätigkeit, bzw. durch Antiklerikalismus - der neben der Befürwortung/Verteidigung des Slowenentums (bzw. des Jugoslawentums) und des sozialen Konservatismus in Vordergrund seiner Programme und konkreter Tätigkeit stand - schafften es die slowenischen Liberalen nicht, sich aus dem konservativen gesellschaftspolitischen Rahmen zu erheben und somit in slowenischer Gesellschaft Institutionen zu errichten, die das Land in moderne Zeit führen wurde, was der Grundverdienst der Liberalen in den entwickelten Ländern war.